

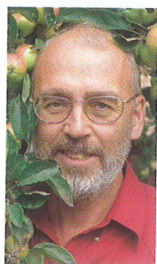

T v Ursprunglokalen vid Fjällnäs Högfjällspensionat, 790 m ö h.

Vid sina vandringar i de härjedalska fjälltrakterna har en annorlunda rabarber väckt författarens nyfikenhet.

'Fäbod'

– en riktig höjdarrabarber!

Text och bild: Mattias Iwarsson, biolog samt redaktör & forskare vid CBM, Uppsala

På övergivna fäbodar kan man ofta hitta kvarstående rabarberplantor. I "Härjedalens kärlväxtflora" uppger författaren flera lokaler där rabarber finns. Den högst belägna, 860 m ö h, är Gunnarsvallen i Ljusnedals socken. Vid Fjällnäs högfjällspensionat, 790 m ö h, har rabarber odlats i stor omfattning och finns fortfarande kvar tack vare ägarnas matlagningsintresse.

Vid närmare studium visar det sig att de här rabarberodlingarna innehåller några mycket speciella sorter som är väl anpassade för att kunna växa i norra Sveriges extremt korta och svala vegetationsperiod. En sort som har provodlats av flera Uppsalabotanister har kallats Harry Smiths rabarber. Men den sort som här ska beskrivas kommer från Fjällnäs. Jag har gett den namnet 'Fäbod'.

Tidigare rapporter

Först något allmänt om hur hårdig rabarber har visat sig vara. Sven Kilander har

rapporterat om ett extremt odlingsförsök på 1940-talet på Sylarnas gamla fjällstation i Jämtland, 952 m ö h. Efter några år försvann den dock där. Även vid samernas sommarvisten odlades rabarber, t ex vid Bartjan, 820 m ö h, vid Krokjärn, nära Lunndörssfjällen i Jämtland.

Flera författare har berättat om den vetgirige bonden Anders Eriksson Bång* som 1788 började försöka så frukter (frön) av både flickrabarber och munk-/matrabarber i Blekberg, 600–630 m ö h, vid Lillhärddal i Härjedalen. Han lyckades snart fröföra sina plantor och hade inom några år 250 rabarberplantor, huvudsakligen av flickrabarber, som långsamt växte till skördestorlek. Anders Bång fick motta medalj och belöningar för sitt framgångsrika arbete.

Kan det vara från denna odling som de olika rabarbersorterna med extrem hårdighet härstammar? Att fröföra i flera generationer måste fungera som en mycket kraftig selektion när försöken utförs på så hög höjd. I det stränga klimatet kunde endast de bäst hårdiga överleva

och fröföra sig. I vilket fall fanns växten kvar 1990 då Bengt Danielsson samlade in ett herbariematerial som ligger i Evolutionsmuseet, Botaniksektion (UPS) vid Uppsala Universitet. Insamlingsexemplaret liknar mest 'Fäbod'.

Namnförvirring

I äldre litteratur finns en del förvirring i fråga om namnsättningen på de olika medicinal- och matrabarberarterna. Innan jag fortsätter berätta om 'Fäbod' ska vi titta lite närmare på de olika arterna: **Flickrabarber** (*Rheum palmatum*), som var den andra arten som Linné fick i odling i Sverige, växte i en kruka i Linnéträdgården 1758. En planta blommade och gav frukt 1763. Fröna sändes till honom av läkaren David Gorter som var kejsarinnan Elisabets livmedikus i S:t Petersburg. Linné odlade flickrabarber i mullbänkarna framför Hammarbys huvudbyggnad och förmodligen även i lilla Hortus Sibiricus som han lät anlägga i den branta moränbacken bakom husen. Rabarberrot var en eftersökt och värdefull medicin. Dessvärre behövdes 15 års odling innan jordstammarna kunde skör-

* Anders Eriksson Bång

☉ = Må bra i trädgård

Ovan Blommande 'Fäbod' i Uppsala 2005. Blomställningen blev 250 cm hög.

T v 'Victoria' har tjockare, kortare bladskäft med kraftigare röd färg på ytan vid basen av bladskäften. Den totala produktionen skiljer sig inte mellan de båda sorterna. Vid blindtest kunde inte sorterna skiljas ur smaksynpunkt. T h 'Fäbod' har smalare, längre bladskäft med någon rödfärgning av ytan vid basen.

das. Genom handel med ryssarna kunde man i Europa, till ett mycket högt pris, få köpa jordstammar av flikrabarber som transporterats från Sibirien, Mongoliet och Kina.

I svenska plantskolor finns numera, förutom vanlig flikrabarber, ett par sorter av röd flikrabarber (*R. p.* var. *tanguticum*).

Läkerabarber (*R. officinale*) har också sitt ursprung i Kina. Man kan anta att flik- och läkerabarber alltid har sammanblandats. Det går alltså inte att med säkerhet veta vad som avsetts i äldre publikationer. Skillnaderna är heller inte så stora, det rör sig huvudsakligen om att den flikiga delen av bladet är bred på läkerabarber, som dessutom har inåtböjda fruktskäft och stora vita blommor. Flikrabarber, däremot, har både smalare flikar och bladyta, fruktskäft som är vinkekrätt utspärrade samt kan ha purpur-röda blommor.

Munkrabarber (*R. rhaponticum*) är den art som först kom i odling och det var den art som Linné först kom i kontakt med. Den har sitt ursprung i sydvästra Bulgarien och den har antagligen också haft en spontan lokal i Norge. I Norge räknas den dock som utrotad sedan 1968. Munkrabarber kännetecknas av att bladen är nästan kala, runda, bladskäften saknar en ränna på ovansidan och dess frukt är en mindre än 9 mm lång nöt. Nu närmar vi oss det stora trassellet med namnen.

Matrabarber (*R. rhabarbarum*) är vår vanligast odlade och är mycket närstående eller enligt vissa författare samma art som munkrabarber eller en hybrid

med närstående asiatiska arter. Till komplikationerna hör också att namnet *R. rhaponticum* förr ofta användes för matrabarber. I flera aktuella floror skrivs det vetenskapliga namnet med hybrid x framför *rhabarbarum* men det är inte nödvändigt att sätta ut det.

Matrabarber skiljer sig från de flesta av de vilda arterna genom att ha genomgått en kromosomtalsfördubbling. Den är tetraploid med $2n = 44$ kromosomer medan de övriga har $2n = 22$.

Generellt är odlingen av matrabarber spridd i norra Europa, Ryssland, de Brittiska öarna och i Nordamerika.

Ett bekymmer med odling av rabarber är att de ofta smittas av bladvirus, som anses sänka produktiviteten. Det rekommenderas därför att endast virusrensad rabarber ska säljas och att alla gamla bestånd ska bytas ut.

Av matrabarber finns 21 sorter för närvarande med i Svensk Kulturväxtdatabas (SKUD): 'Canada Red', 'Champagne', 'Champion', 'Crimson Perfection', 'Early Albert', 'Early Red', 'Elmsblitz', 'Elmsfeuer', 'Elms Jubiläum', 'Glaskin's', 'Glaskin's Perpetual', 'Hawke's Champagne', 'Linnaeus', 'Loher Blut', 'Marshall's Early Red', 'Paragon', 'Rosenhagen', 'Spangsbjerg', 'The Sutton', 'Waldsteiner Blut' och 'Victoria' (ofta felstavat 'Viktoria').

Några av dessa, t ex 'Elmsblitz', har särskilt låg oxalsyrahalt.

Genbank och forskning

Man kan konstatera att rabarber har rönt ett stort intresse på senare år. En stor genbankssamling hålls vid "Julita gård och museum". Vid Svalöf-Weibull pågår för närvarande ett forskningsprojekt på matrabarber med medel från Nordiska Genbanken. Detta leds av Kerstin Olsson. I hennes material ingår nu två insamlingar av 'Fäbod'. Den ena är från Fjällnäs och den andra från Nylandet (760 m ö h) i Bruksvallarna i Härjedalsfjällen. Båda växer svagare än andra sorter vid odling i Skåne. De har heller inte gått upp i blom, troligen beroende på att de är av en nordlig proveniens anpassad till ljusklimatet längre norrut. En studie med "DNA-fingerprinting" över släktskapsförhållandet mellan de olika sorterna i Genbankssamlingen pågår. Enligt preliminära resultat visar det sig att 'Fäbod' avviker mycket från alla de övriga sorterna. De flesta botanister brukar också reagera på det mycket avvikande utseendet. Kerstin Olssons samling kommer att placeras på Fredriksdal botaniska trädgård i Helsingborg.

'FÄBOD' – EN NY SORT

Rheum rhabarbarum 'Fäbod'. Särskiljande karaktärer för den nya sorten är: bladens ljusa undersida, speciella hårighet, bladytans veckningar, de brunvioletta stipelslidorna med tydlig nervatur och den mer utdragna bladspetsen. Bladskaf-

ten är längre och mycket smalare, mindre än 20 mm i diameter. Herbariematerial: Iwarsson 2006 (UPS).

Jag har sökt efter den här rabarbern och funnit plantor i trädgårdar i Brekken i Norge, i Funäsdalen och i Ljungdalen. Men jag har inte gått in i dessa privat-trädgårdar för att säkert kunna konstatera vilken sort det rör sig om. Dock har rabarber rapporterats från norra Dalarna till Jämtland och på motsvarande lokaler i Norge.

Odling i Uppsala

I min odling i Uppsala har sorten gått upp med blomställningar som blivit 2,5 m höga. En lustig observation från min trädgård var att när den nya sorten satte igång att blomma blev den gamla 'Victoria'-plantan plötsligt pollinerad och gav fullt med grobara frön. Detta har aldrig hänt förr. Antagligen är rabarbersorterna huvudsakligen korspollinerande. 'Fäbod' blommar hos mig men har hittills inte fått frukt. Alla antydningar till frukter aborterar och faller av i förtid. I Fjällnäs infaller blomningen omkring den tredje veckan i juli. Den sätter frö där, men troligen blir det sällan grobara frukter då säsongen är mycket kort.

För den som själv vill se sorten och jämföra med vanlig 'Victoria' finns bägge i Botaniska Trädgården, Uppsala Universitet. De är planterade i Ekonomiväxtavdelningen nära Cafétet.

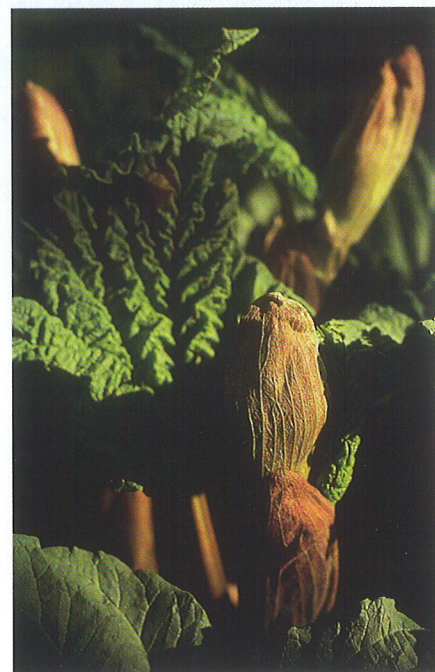
Hur smakar 'Fäbod'?

Jag har gjort sylt av den och vanlig 'Victoria' med lika mycket socker. Vid ett blindtest där flera personer fick avsmaka de båda sorterna var det tyvärr omöjligt att skilja dem åt.

Det är min förhoppning att Kerstin Olssons fortsatta arbete ska visa att oxalsyrehalten är låg hos denna nya sort och att man kommer att ha råd att virusrensa den. Den bör kunna bli ett fint tillskott för odling i väldigt utsatta lägen. Vi talar här om zon 8 eller det som ibland kallas fjälltrakterna på Svensk Trädgårdszonkartor. Denna rabarbersort kan odlas ovanför odlingsgränsen och bör med fördel kunna provas även i norra Sverige.

Norsk genbank

Rabarber från högre höjd över havet har också eftersökts i Norge. I deras Genbank, vid Planteforsk Kise vid Nes i Hedmark, odlas 33 insamlade sorter från hela Norge och ett tiotal kända namnsorter. De insamlade har blivit analyserade och UPOV-beskrivna (se hemsida) med de speciella karaktärer som ställts upp. Tyvärr fanns ingen uppgift om hur högt över havet sorterna insamlats, men man kan ana att det i samlingen kanske döljer sig någon 'Fäbod'. Åtminstone en av de insamlade, Nr 11 (12/Kise), stämmer väl överens med sina mycket långa, smala bladskaff och utdragna bladspets. ■

Närbild av de speciella stipelslidorna som är violettbruna med tydlig nervatur.

UPOV är den internationella unionen för skydd av nya sorter av växter. Där fastställs en lista på karaktärer som ska beskrivas för varje växtslag. När det gäller rabarber har man 27 karaktärer som ska kontrolleras. Testet upprepas två år i rad. Detta test planeras enligt Kerstin Olsson också för den svenska samlingen.

Referenser

- Danielsson, B.** 1994. Härjedalens kärnväxtflora. **Englund, R.** 2004. "Gorter har sänt frö af ett nytt slags Rhabarber". Linnés Historiska Landskap 1:23-37. **Fjellström, R. & Ljungdahl, E.** 2005. Sommarvistet vid Bartjan. Gaaltje, Östersund.
- Henriksen, K. & Gitte, B.** 2004. Dyrking av rabarber. Se danska Jordbruksministeriets hemsida: <http://web.agrsci.dk/djfpublikation/djfpdf/gvha158.pdf>
- Karlsson, T.** 2000. *Rheum* i Bengt Jonsell (red.) Flora Nordica. Vol 1: 278-280. **Kilander, S.** 1955. Acta Phytogeographica Suecica 35:89, 136. **Libert, B.** 1988. Rabarber. Julita. **Libert, B. & Englund, R.** 1989. Willdenowia 19:91-98. **Rumpunen, K.** 1998. Rabarber – en robust kultur. Fakta Trädgård 12. <http://www.upov.int> **Zachrisson, S.** 1995. Rabarber – från laxermedel till delikatess. Södermanlandsbygden 41-58. **Zachrisson, S.** 2005. Anders Bång – rabarberodlare. Jämten 2005:57-65.

TRÄDGÅRDSHANTVERK
Gestaltning, odling och skötsel av park & trädgård

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Naturvetenskapliga fakulteten

Hantverksskolan i Mariestad
Dacapo

Läs mer och ansök på www.dacapo.mariestad.se. Tel 0501-75 57 80

Vår bästa tid är nu...
– oavsett vilken årstid – så har vi DET...

Blomsterbutik för finsmakaren
Rosor & Klematis för romantikern
Perenner för den kräsne • Fruktträd för gourmén

Ring oss för våra populära kurser!

ÖPPET:
Vardag 9-18
Lördag 10-14
Högsåsong
söndagsöppet

♥ välkomna! Tua & Annelie

Tua & Annelie's
Trädgårdsmakeri

Edsgatan 5 mitt i Vänersborg • 0521-25 40 70

Euro Florist